

НАРАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО САМОПРОЕКТУВАННЯ

Анотація. У статті представлено обґрунтування наративної компетентності особистості як чинника розвитку її здатності до самопроєктування, визначено критерії і рівні її сформованості в особистості. Здатність особистості до самопроєктування розглядається як багаторівневе утворення, що впродовж життя може становити різні змістовні конфігурації, а її ядерна складова визначається інтегральним корпусом таких психологічних характеристик особистості, як прагнення до саморозвитку, самодетермінація, продуктивна рефлексія, толерантність до невизначеності, прогресивний характер смисложиттєвих орієнтацій та перспективна орієнтованість індивідуального досвіду. Виокремлено три групи чинників розвитку здатності особистості до самопроєктування: мотиваційні, метакогнітивні та комунікативні. У цьому контексті, наративну компетентність особистості проблематизовано як комунікативний чинник. У структурі наративної компетентності виділено передсмисловий, смисловий та метасмисловий рівні. Визначено критеріальні ознаки сформованості наративної компетентності особистості на кожному з цих рівнів. На першому – вміння виділяти окремі текстові елементи; виокремлювати певні ситуації, що експлікуються в текстових висловлюваннях; уміння стисло переказувати зміст тексту наративу; складати його розгорнутий план; ставити запитання за змістом тексту. На другому – вміння визначати в тексті наративу тему; формулювати основну думку; виділяти проблему, до розв'язання якої прагне автор; висувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту наративу; ставити питання до автора. На третьому – вміння припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу, та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення; рефлексувати підстави власних інтерпретаційних процесів; прогнозувати ефект (наслідки) від

знайомства з певним нарративом; аналізувати труднощі, що виникають при розумінні тексту.

Ключові слова: самопроектування, здатність до самопроектування, чинники розвитку здатності до самопроектування, нарративна компетентність, рівні розвитку нарративної компетентності, критерії сформованості нарративної компетентності.

Гуцол К.В. Нарративная компетентность как фактор развития способности личности к самопроектированию.

Аннотация. В статье представлено обоснование нарративной компетентности личности как фактора развития её способности к самопроектированию, определены критерии и уровни её сформированности у личности. Способность личности к самопроектированию рассматривается как многоуровневое образование, которое в течение жизни может представлять разные содержательные конфигурации, а её ядерная составляющая определяется интегральным корпусом таких психологических характеристик личности, как стремление к саморазвитию, самодетерминация, продуктивная рефлексия, толерантность к неопределённости, прогрессивный характер смысловжизненных ориентаций и перспективная направленность индивидуального опыта. Выделены три группы факторов развития способности личности к самопроектированию: мотивационные, метакогнитивные и коммуникативные. В этом контексте, нарративная компетентность личности проблематизирована как коммуникативный фактор. В структуре нарративной компетентности выделены предсмысловой, смысловой и метасмысловой уровни. Определены критериальные признаки сформированности нарративной компетентности личности на каждом из этих уровней. На первом – умение вычленять отдельные текстовые элементы; выделять определенные ситуации, которые эксплицируются в текстовых высказываниях; умение сжато пересказывать содержание текста нарратива; составлять его развёрнутый план; задавать вопросы по содержанию текста. На втором – умение определять в тексте нарратива тему; формулировать основную мысль; выделять проблему, к решению которой стремится автор; выдвигать собственные допущения относительно дальнейшего развития содержания нарратива; ставить вопросы автору. На третьем – умение предполагать, что именно

побуждало автора к созданию определённого нарратива, и умение ему отвечать, исходя из этого предположения; рефлексировать основания собственных интерпретационных процессов; прогнозировать эффект (следствия) от знакомства с определённым нарративом; анализировать трудности, которые возникают в процессе понимания текста.

Ключевые слова: самопроектирование, способность к самопроектированию, факторы развития способности к самопроектированию, нарративная компетентность, уровни развития нарративной компетентности, критерии сформированности нарративной компетентности.

Guutsol K. Narrative competence as a development factor of a person's ability to self-designing.

Abstracts. *The article concerns the substantiation of a person's narrative competence as a development factor of his ability to self-designing, defines criteria and levels of its completion in a person. The ability of a person to self-designing is considered as a multi-level formation that throughout life can form various content configurations; its nuclear component is determined by integral body of such psychological characteristics of a person as aspiration for self-development, self-determination, productive reflection, tolerance to uncertainty, progressive character of sense-of-life orientations and perspective orientation of individual experience. There are three groups of development factors of a person's ability to self-designing described: motivational, metacognitive and communicative. In this context the person's narrative competence is problematized as a communicative factor. Pre-semantic, semantic and meta-semantic levels are allocated in the structure of narrative competence. Criterion features of completion of a person's narrative competence at each of these levels are determined. Such features at the first level are abilities to allocate certain text elements, distinguish certain situations explicated in text statements, briefly summarize content of narrative's text, draw up its comprehensive plan, ask questions according to text's content. The features at the second level are abilities to define a subject in narrative's text, formulate a principle idea, highlight a problem an author tries to solve, create own assumptions as for further development of a narrative's content, ask questions to an author. The features at the third level are abilities to assume a reason which prompted an author to create a certain narrative, answer to an author based on such assumption, reflect grounds of own*

interpretational processes, foresee effect (consequences) of acquaintance with a certain narrative, analyze difficulties which arise when understanding a text.

Key words: *self-designing, ability to self-designing, development factors of ability to self-designing, narrative competence, development levels of narrative competence, criteria for completion of narrative competence.*

Постановка проблеми. В умовах тотальної кризи системи глобалізму серед згубних тенденцій розвитку сучасної особистості можна виділити спрощення та примітивізацію її смислової сфери, інфантилізацію, поширення ідеології всездозволеності, кітчу, розповсюдження настанов на безвольність, пасивний гедонізм та формування, відповідно до цих ідей, пасивно-рекреаційних життєвих практик. Проте цивілізаційні виклики сучасності формують принципово інші вимоги до особистості, прогресивне суспільство потребує соціальних лідерів, спрямованих на саморозвиток, самореалізацію, здатних відповідально вибудовувати себе, власне життя та світ навколо себе. Останнє зумовлює актуальність звернення психологічних досліджень до проблеми самопроєктування особистості, проблеми розвитку здатності особистості до самопроєктування та провідних чинників цього розвитку.

У межах психолого-герменевтичного підходу, що становить методологічну основу нашого дослідження, самопроєктування особистості передбачає формування її здатності до самоосмислення та осмислення навколишнього світу через засвоєння ключових соціокультурних дискурсів, розуміння й інтерпретацію життєвого досвіду, а також вміння реінтерпретувати, переосмислювати, трансформувати цей досвід залежно від зовнішніх впливів, а також задумів, завдань, планів та перспектив особистості.

На сьогоднішній день проблема здатності особистості до самопроєктування залишається недостатньо розробленою. У вітчизняній психології існують лише поодинокі приклади досліджень здатності особистості створювати проєкти власного життя і самої себе (О.В. Зазимко, О.О. Зарецька, С.Ю. Рудницька, М.Л. Смульсон, Н.В. Чепелева, О.М. Шиловська тощо).

Згідно поглядів Н.В. Чепелевої, здатність до самопроєктування становить показник психологічно зрілої особистості і складається з таких характеристик, як:

- контекстуальність, чуттєвість до соціокультурних впливів, зануреність у соціокультурний контекст;

- відкритість світу, довіра до нього, яка є результатом осмислення минулого досвіду та його спрямованості на майбутнє;

- гнучкість, динамічність ментальної моделі світу, здатність її відгукуватися на зовнішні впливи й перебудовуватися відповідно до змін соціокультурного контексту;

- усвідомлення унікальності, своєрідності власного життя, розгляду його як неповторної особистої історії, вписаної при цьому в соціокультурний та історичний контексти;

- відносна незалежність від зовнішніх впливів при збереженні поваги до чужих життєвих історій та усвідомленні свого включення у соціокультурний контекст;

- вміння вибудовувати історію власного життя як неповторний відкритий особистісний твір [2].

Здатність до самопроєктування та психологічні особливості самопроєктування в юнацькому віці становлять предмет психологічних досліджень О.В. Зазимко. До чинників формування здатності особистості до самопроєктування автор відносить:

- розширення контекстуальності проєкту особистості;

- осягнення смислів самовизначення;

- осягнення етики відповідальності;

- перспективна орієнтованість індивідуального досвіду;

- особливості збагачення просторово-часової розмірності досвіду [2].

Узагальнюючи вищевикладене, ми вважаємо, що здатність до самопроєктування є системним багаторівневим утворенням, що впродовж життя набуває різних змістовних конфігурацій, проте, її ядрена складова визначається відносно сталим інтегральним корпусом психологічних характеристик особистості, серед яких провідними є:

- прагнення до саморозвитку,

- самодетермінація;

- продуктивна рефлексія;

- толерантність до невизначеності;

- прогресивний характер смисложиттєвих орієнтацій;

- перспективна орієнтованість індивідуального досвіду особистості.

Не зважаючи на актуальність дослідження здатності особистості до самопроєктування, проблема визначення чинників її розвитку (як

провідних домінант цього розвитку) залишається малоопрацьованою в психологічній науці.

Метою статті є обґрунтування наративної компетентності особистості як чинника розвитку її здатності до самопроєктування, визначення її змістових та структурних особливостей, критеріїв і рівнів сформованості в особистості.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Чинники розвитку здатності особистості до самопроєктування можна поєднати в три групи: мотиваційні, комунікативні та метакогнітивні, виокремлення яких носить умовний характер та становить суто дослідницький прийом у контексті досягнення мети нашого дослідження.

Так, до мотиваційного блоку ми вважаємо за доцільне віднести такі спрямованості особистості, як:

- прагнення до самоактуалізації;
- прагнення до самореалізації;
- спрямованість до успіху;
- бажання задовольнити вимоги соціуму.

Самопроєктування, як і будь-яка людська діяльність, є полімотивованим утворенням, тобто детермінується низкою різноспрямованих прагнень особистості. В загальній структурі мотивації до самопроєктування можуть домінувати один або декілька основних мотивів, які й визначають особливості спрямованості мотиваційного вектору в цілому.

Другий блок складають метакогнітивні чинники, завдяки яким здійснюється регуляція процесуальних та результативних аспектів когнітивної активності людини; оволодіваючи ними, особистість значною мірою й стає «сама Собою». Згідно концепції М.Л. Смульсон, серед метакогнітивних процесів (метакогніцій, метакогнітивних інтеграторів) провідними є:

- інтелектуальна ініціація (здатність до самостійної постановки задач);
- стратегічність;
- рефлексія;
- децентрація (здатність подивитися на проблему з точки зору Іншого) [3].

У контексті самопроєктування, метакогнітивні процеси відіграють важливу роль у процесах саморегуляції і самодетермініції особистості [4].

Третій блок чинників складають комунікативні компетентності особистості. У межах зазначеного підходу компетентність нами проблематизується як інтегральне динамічне особистісне утворення, що формується та розвивається в процесі вибудовування особистісного досвіду, та забезпечує продуктивність життєздійснень особистості шляхом успішного розв'язання актуальних життєвих задач, що постають перед нею.

Саме до комунікативних компетентностей, з нашої точки зору, доцільно віднести наративну, що становить предмет нашого дослідження. Серед комунікативних чинників розвитку здатності особистості до самопроєктування доречно виділити:

- загальну мовленнєву компетентність;
- діалогічну компетентність;
- інтерактивну компетентність;
- наративну компетентність.

Ще раз підкреслюючи умовний характер вищенаведеного виокремлення чинників розвитку здатності особистості до самопроєктування, зауважимо, що кожний з них за принципом голограми – «все в кожній частині» – становить багатокомпонентне утворення з множинними багаторівневими зв'язками як всередині самих себе, так і з іншими компонентами системи, що зумовлює її об'ємність, процесуальність і принципову відкритість. Такий погляд на систему чинників розвитку здатності особистості до самопроєктування уможливорює проблематизувати кожний з них як інтегральну компетентність особистості.

Проте деякі з цих здатностей функціонують на периферії системи, а деякі носять ядерний характер, формуються та розвиваються як метакомпетентності [5]. Згідно поглядів Ф. Деламера та Д. Вінтертона, метакомпетентності відіграють провідну роль у процесі оволодіння іншими компетентностями, у певному сенсі, вони становлять надструктурний вхід, який полегшує їхнє надбання та засвоєння [8]. І якщо компетентність характеризує спрямованість особистості на вирішення завдань на основі вже відомих способів дій у відносно стабільних умовах, має специфічний характер та орієнтованість на завдання, то метакомпетентність, у свою чергу, виражає спрямованість на вирішення нових завдань в умовах, що постійно змінюються, має більш узагальнений характер, орієнтованість на особистість [1].

Узагальнюючи вищевикладене, у контексті дослідження чинників самопроєктування, ми пропонуємо розглядати наративну компетентність особистості як метакомпетентність – у широкому значенні, системну властивість особистості набувати і відтворювати власну ідентичність, у більш вузькому – особистісне утворення, що характеризує якість організації та впорядкування людиною власного особистого досвіду.

Концептуальні основи дослідження наративної компетентності становлять положення наративної психології (Р. Барт, Й. Брокмейер, К. Герген, М. Готдінер, Ф. Джеймісон, Т.М. Титаренко, Х. Уайт, Дж. Уард, Р. Харре, Н.В. Чепелева, Дж. Шоттер). Поняття наративної компетентності залишається малоопрацьованим у психології і на сьогоднішній день скоріше є полемічним, ніж аналітичним (Ст. Добсон, Т.Г. Здоровець, Л. Йоуні, Л. Каппс, А.В. Конишева, А.Ц. Кюнтай, Є.С. Міхайлова, А. Петеркін, Г. Райнманн, Г.К. Улатовська, В.П. Федорова, Д.Д. Хатто, Р. Чарон, Н.В. Чепелева).

У контексті самопроєктування, під наративною компетентністю особистості ми розуміємо сформованість у неї здатності виокремлювати та інтерпретувати наративні висловлення Іншого, тобто, виявляти наративи в соціокультурних текстах (за текстом бачити наратив) та вибудовувати на цій основі власні наративні конструкти.

При цьому здатність людини продукувати власні наративи припускає володіння всіма елементами наративної структури (тобто сформованість у неї наративу як фрейму), а також володіння «набором» базових соціокультурних наративів, уміння на їх основі розгортати наративні структури у зв'язну розповідь. Здатність виявляти та інтерпретувати наративні висловлення адресанта передбачає вміння особистості побачити за розповіддю Іншого його індивідуальний наратив, «Я-Текст».

На сьогоднішній день змістові та структурні особливості наративної компетентності є малодослідженими в психології, що становить перешкоду для розробки ефективних методів діагностики та розвитку її сформованості в особистості. У структурі наративної компетентності ми пропонуємо виділити передсмысловий, смысловий та метасмысловий рівні, що співвідносяться із значеннєвим та смысловим рівнями розуміння тексту за Н.В. Чепелевою [6].

1. Основною характеристикою передсмыслового (значеннєвого) рівня є відновлення змісту, закладеного в текст його автором. Основними механізмами цього процесу є когнітивні операції:

структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення і семантичне зважування [7].

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні можна віднести вміння виділяти окремі текстові елементи, складові частини тексту наративу, виокремлювати певні ситуації, що експлікуються в текстових висловленнях, уміння стисло переказувати зміст тексту наративу, складати розгорнутий його план, ставити запитання за змістом тексту.

2. На смисловому рівні відбувається процес трансформації змісту тексту в іншу знаково-смыслову систему, тобто переосмислення тексту реципієнтом. У випадку смислового розуміння, яке досягається в результаті діалогічної взаємодії з текстом, основним критерієм є синтез, породження нового смислу, що базується на «смысловій основі» вихідного повідомлення. Основним механізмом цього процесу є інтерпретація, яку Н.В. Чепелева розглядає як «накидання смислу на текст», що призводить до відкриття в повідомленні смислу, відсутнього у вихідному тексті [6].

Серед критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні доцільно віднести вміння визначати в тексті наративу його тему (предмет, сутність), формулювати основну думку (ідею), виділяти проблему, до розв'язання якої прагне автор, висувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту тексту наративу, ставити питання до автора (питання-здивування, питання-роздуми, питання-заперечення тощо).

3. На наш погляд, третім рівнем розуміння тексту і, відповідно, третім рівнем сформованості наративної компетентності особистості є метасмысловий рівень, на якому здійснюється рефлексія підстав інтерпретаційних процесів, що відбуваються на попередньому, смисловому рівні.

Основним механізмом тут, на наш погляд, виступає процес тлумачення, який Н.В. Чепелева визначає як розгорнуту рефлексію не тільки сприйманого повідомлення, але й власних інтерпретаційних процесів та роз'яснення їх Іншому [7]. Феномен «присутності Іншого» є характерною рисою діалогу на цьому рівні, у процесі якого відбувається саморозкриття для Іншого – смыслова презентація особистості. Отже, третій рівень розуміння тексту передбачає сформованість у особистості смыслової рефлексії, що становить основу її саморегуляції.

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні вважаємо за доцільне віднести вміння індивіда припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу, та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення, рефлексувати підстави власних інтерпретаційних процесів, прогнозувати ефект (наслідки) від знайомства з певним наративом, аналізувати труднощі, що виникають при розумінні тексту наративу.

Висновки. Результати теоретичного аналізу проблеми наративної компетентності особистості як чинника розвитку її здатності до самопроекування свідчать про її актуальність та малоопрацьованість у сучасній психологічній науці.

Здатність особистості до самопроекування становить багаторівневе утворення, що впродовж життя може становити різні змістовні конфігурації, а її ядерна складова визначається інтегральним корпусом таких психологічних характеристик особистості, як прагнення до саморозвитку, самодетермінація, продуктивна рефлексія, толерантність до невизначеності, прогресивний характер смисложиттєвих орієнтацій та перспективна орієнтованість індивідуального досвіду.

Чинники розвитку здатності особистості до самопроекування можна об'єднати в три групи: мотиваційні, метакогнітивні та комунікативні. До останніх належить наративна компетентність, яку, в цьому контексті, доцільно проблематизувати як сформованість у особистості здатності виокремлювати та інтерпретувати наративні висловлення Іншого, тобто, виявляти наративи в соціокультурних текстах (за текстом бачити наратив) та вибудовувати на цій основі власні наративні конструкти. У структурі наративної компетентності виділено передсмісловий, смисловий та метасмісловий рівні та критеріальні ознаки її сформованості на кожному з них.

Перспективи дослідження наративної компетентності ми пов'язуємо з розробкою психологічного інструментарію діагностики та розвитку її сформованості в особистості в контексті її здатності до самопроекування.

Література

1. Межкультурная коммуникация : аспекты дидактики : материалы межвуз. метод. семинара, 24 марта 2011 г. / М-во

образования и науки Рос. Федерации, Бурят. гос. ун-т, Центр стратег. востоковед. исслед. – Улан-Удэ : Изд-во Бурят. госун-та, 2011. – Вып. 3. / Ц. Д. Бидагаева, Л. М. Ордобоева, А. В. Коногорова ; ред. Г. С. Доржиева]. – 2011. – 148 с.

2. Самопроектвання особистості у дискурсивному просторі : монографія / Н. В. Чепелева, М. Л. Смутьсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.] ; за ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 232 с.

3. Смутьсон М. Л. Интеллект і ментальні моделі світу / М. Л. Смутьсон // Наукові записки. Сер. «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Сучасні дослідження когнітивної психології» – Острог : Вид-во Національного університету «Острог», 2009. – Вип. 12. – С. 38–49.

4. Смутьсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія / М. Л. Смутьсон. – К. : Нора-Друк, 2003. – 298 с.

5. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. и доп. / М. А. Холодная. – СПб : Питер, 2002. – 272 с.

6. Чепелева Н. В. Розуміння – Інтерпретація – Тлумачення / Н. В. Чепелева // Технології розвитку інтелекту. – 2017. – Т.2. – Вип. 6 (17).
– Режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/301

7. Чепелева Н. В. Текст і читач : посібник / Н. В. Чепелева. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 124 с.

8. Winterton J. Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype / J. Winterton, F. Delamare // Research report elaborated on behalf of Cedefop / Thessaloniki Final draft (CEDEFOP Project No RP/B/BS/Credit Transfer/005/04). – Thessaloniki, 2005. – 131 p.

References

1. Bidagaeva, C. D., Ordoboeva, L. M., Konogorova, A. V. et. al...., G. S. Dorzhieva (ed.). (2011) *Mezhkul'turnaja komunikacija: aspekty didaktiki : materialy mezhvuz. metod. seminara, 24 marta 2011 g.* [Intercultural communication: aspects of didactics: materials of interuniversity. method. Workshop, March 24, 2011. Buryat State University, Center for Strategic Oriental Studies] Issue 3. Ulan-Udje : Izd-vo Burjat. gosun-ta (Buryat State University Publ.). 148. [in Russian].

2. Chepeleva, N. V., Smul'son, M. L., Zazymko, O. V., ... & Gutsol, S.Yu.; Chepeleva, N.V. (Ed.) (2016). Samoproektuvannja osobistosti u diskursivnomu prostori [Self-design of a person in a discursive space]. Kyiv: Pedahohichna dumka. 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

3. Smulson, M. L. (2009) Intelpekt i mentalni modeli svitu [Intellect and mental models of the world]. *Naukovi zapysky. Ser. «Psykhologhiia i pedahohika». Tematychnyi vypusk «Suchasni doslidzhennia kohnityvnoi psykhologhii» - Proceedings. Series "Psychology and Pedagogy". Thematic issue "Contemporary Studies of Cognitive Psychology"*. Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostroh» (Ostroh uiniv. Publ.). 12. 38-49 [in Ukrainian].

4. Smulson, M. L. (2003) *Psykhologhiia rozvytku intelektu* [Psychology of the development of intelligence]. Kyiv: Nora-Druk [in Ukrainian].

5. Holodnaja, M. A. (2002) Psihologija intelekta: paradoksy issledovanija [Psychology of intelligence is a paradox of research]. 2nd ed. St. Petersburg: Piter [in Russian].

6. Chepeleva, N. V. (2017) Rozuminnia – Interpretatsia – Tlumachennia [Understanding - Interpretation - Interpretation]. *Tekhnologhii rozvytku intelektu - Technologies of intellect development*. 2. Issue 6(17). Retrieved from: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/301 [in Ukrainian].

7. Chepeleva, N. V. (2015) *Tekst i chytach* [Text and reader]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (Franko univ. publ.) [in Ukrainian].

8. Winterton, J. & Delamare, F. (2005) *Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype. Research report elaborated on behalf of Cedefop* [Thessaloniki Final draft (CEDEFOP Project No RP/B/BS/Credit Transfer/005/04)]. Thessaloniki : Cedefop.131.

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 11. 2018. ISSN 2072-4772